

Отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. В 2-х т. – Т. I. – М. : Междунар. отношения, 2008. – 560 с.

5. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву. – М., 1955.

6. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: Автореф. дис... докт. юрид. наук (12.00.03) / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - Київ, 2007. – 38 с.

*Ляш А. О.,
професор кафедри правосуддя
Київського національного університету
культури і мистецтв,
кандидат юридичних наук, професор*

СПОСОБИ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО СТАНУ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним (ч. 1 і 4 ст. 41 Конституції України) [1]. Ці конституційні положення, що надавали певну перевагу приватній формі власності, уточнено в ряді норм Цивільного кодексу України (ЦК). Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 321 ЦК, право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Крім того, держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності (ч. 1 ст. 386 ЦК) [2], тобто в однаковій мірі захищає усі форми власності.

Якщо в результаті вчинення кримінального правопорушення (злочину) заподіяно шкоду фізичній чи юридичній особі, вони мають право вимагати її відшкодування у порядку, встановленому законом. Завдана шкода

відшкодовуються в повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент припинення права власності. Власник також має право вимагати повернення (віндикації – від лат. *vindiko* – захищаю, заявляю претензію, вимагаю) свого майна з чужого незаконного володіння, включаючи й неодержані доходи [3, с. 39–40].

Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК) [4] передбачені різні способи (шляхи, форми) відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні. На думку В. М. Тertiшника, чинне законодавство передбачає п'ять способів відновлення порушеного матеріального стану під час кримінального провадження: а) добровільне відшкодування шкоди винуватою особою чи цивільним відповідачем; б) реституція; в) розгляд цивільного позову в кримінальному провадженні; г) розв'язання судом за ініціативою прокурора питання про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином; д) відшкодування фізичній особі матеріальної шкоди, завданої злочином, у разі невстановлення особи, яка вчинила злочин, з державного бюджету [5, с. 369].

С. В. Давиденко розглядає дві основні форми відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні, серед яких виділяє: 1) добровільне відшкодування (компенсація) шкоди (ч. 1 ст. 127 КПК); 2) примусове відшкодування (компенсація) шкоди, яке у свою чергу поділяється на види: а) цивільний позов (ч. 2 ст. 127, статті 128, 129 КПК); б) звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень (ч. 1 ст. 177; ч.ч. 4, 11 ст. 182 КПК); в) компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127, ч.ч. 2, 3 ст. 572 КПК); г) кримінально-правова реституція (точніше, кримінальна процесуальна реституція – *А.Л.*) (п. 5 ч. 9, ч. 10 ст. 100; ч. 4 ст. 374 КПК). Окремо, зауважує автор, передбачена така форма, як відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування,

прокуратури або суду у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 130 КПК) [6, с. 243].

Поділяю точку зору В. Т. Нора, який зазначає, що чинний КПК передбачив чотири способи відшкодування потерпілому заподіяної кримінальним деліктом шкоди, зокрема: 1) добровільне відшкодування (усунення) завданої шкоди підозрюваним/обвинуваченим; 2) пред'явлення цивільного позову про її відшкодування; 3) застосування кримінальної процесуальної реституції – повернення потерпілому майна (грошей, цінностей, предметів), які були об'єктом кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння та визнані, як правило, речовими доказами у провадженні; 4) компенсація потерпілому завданої кримінальним правопорушенням майнової шкоди за рахунок Державного бюджету України. Поза межами кримінального провадження, наголошує В. Т. Нор, залишається ще один спосіб відшкодування завданої кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням – пред'явлення позову про відшкодування в порядку цивільного судочинства [7, с. 33].

Ми розглянемо добровільне відшкодування (усунення) завданої шкоди та кримінальну процесуальну реституцію.

Варто зазначити, що законодавець вперше передбачив у законі *добровільне відшкодування (усунення) завданої шкоди підозрюваним/обвинуваченим чи за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою під час кримінального провадження* (ч. 1 ст. 127 КПК) [4], але не врегулював в повній мірі його механізм, тобто процесуальну форму, що негативно впливає на практику реалізації цієї норми закону.

Для застосування цього способу відшкодування (усунення) завданої шкоди згода як потерпілого так і підозрюваного/обвинуваченого має правове значення. С. В. Давиденко вважає, що належною процесуальною формою їх фіксації може бути: а) усна заява, оформлена відповідним

протоколом або зафіксована в журналі судового засідання та засвідчена їх підписом; б) письмова заява, що подається потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим до органів, які здійснюють кримінальне провадження. У кожному окремому випадку, зазначає автор, повинні бути зібрані докази, що підтверджують факт добровільного відшкодування (компенсації) завданих збитків або усунення (загладжування) заподіяної шкоди (наприклад, заяви і розписки потерпілих, квитанції, інші фінансові документи), які долучаються до матеріалів кримінального провадження [6, с. 245].

Варто погодитися з тим, що підозрюваний, обвинувачений чи за його згодою інша особа у разі добровільної згоди відшкодувати (усунути) завдану шкоду повинен звернутися до слідчого (суду) з письмовою заявою довільної форми в якій зазначити свій намір і суму шкоди, яку він згоден відшкодувати. Слідчий (суд) зобов'язаний розглянути цю заяву і прийняти процесуальне рішення у формі постанови (ухвали), відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 110 КПК, з дотриманням вимог ч. 5, 6 ст. 110, ст. 372 КПК, в якій задовольнити волевиявлення заявника. Про виконання процесуального рішення слідчого (суду) можуть свідчити розписки потерпілих, а для юридичних осіб (підприємств, установ, організацій) розписка їх представника і прибутковий касовий ордер або квитанція встановленої форми (наприклад, форма № ПО-Д2, затверджена наказом Укрсоюзсервіс від 29.09.95 р. № 8). Два останні в переліку документи є документами суворої звітності.

Враховуючи викладене, вважаю доцільним доповнити ч. 1 ст. 127 КПК абзацом другим такого змісту: «Зазначені особи, маючи намір добровільно відшкодувати (компенсувати) завдану шкоду, звертаються з відповідною заявою до особи, у провадженні якої перебуває справа. Ця особа зобов'язана розглянути таку заяву і прийняти процесуальне рішення відповідно до ст. 110 цього Кодексу. У разі обопільної згоди потерпілого й підозрюваного (обвинуваченого), особа, у провадженні якої перебуває справа, задовольняє волевиявлення заявника щодо відшкодування (компенсації) завданої шкоди

на суму, встановлену матеріалами кримінального провадження. Моральна шкода відшкодовується (компенсується) за рішенням суду на підставі матеріалів судового розгляду».

Це положення варто уважати спробою врегулювати *процесуальну форму* добровільного відшкодування (усунення) завданої шкоди.

Реституція (від. лат. restitution – відновлення) – це особлива форма відшкодування заподіяних збитків і полягає у поверненні речі її володільцю (власнику), а не в оплаті її вартості [3, с. 320].

Умови реституції містяться в п. 5 ч. 9, ч. 10 ст. 100; ч. 4 ст. 374 КПК [4]:

1) речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий, і яка зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 100 КПК);

2) речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання (ч. 5 ст. 100 КПК);

3) питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно із статтями 171–174 КПК (абз. 1 ч. 9 ст. 100 КПК);

4) гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку (п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК);

5) в окремих випадках (окрім випадків, передбачених статтями 160–166, 170–174 КПК) речові докази можуть бути до вирішення справи в суді повернуті їх власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження (п. 1 ч. 6 ст. 100 КПК);

б) не підлягає реституції майно, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу (наркотики, психотропні речовини, вогнепальна та холодна зброя, боєприпаси, вибухові та радіоактивні речовини тощо), а передається відповідним установам або знищується (п. 3 ч. 9 ст. 100 КПК);

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили (ч. 10 ст. 100 КПК).

У разі визнання особи *винуватою* у резолютивній частині вироку зазначається рішення про цивільний позов (п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК) [4].

У разі визнання особи *виправданою* у резолютивній частині вироку зазначається рішення щодо речових доказів і документів (абз. 5 п. 1 ч. 4 ст. 374 КПК). А як діяти, якщо був заявлений цивільний позов? Відповідь на це питання сформульовано в ч. 3 ст. 129 КПК, згідно з якою, у разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, передбачених ч. 1 ст. 326 КПК, суд *залишає позов без розгляду*. Поділяю думку В. Т. Нора, що такий підхід законодавця не підлягає науковому поясненню. Адже йдеться про доведену судом невинуватість обвинуваченого, а тому в задоволенні цивільного позову до цієї особи має бути відмовлено, а не залишено його (позов) без розгляду [5, с. 37]. У зв'язку з викладеним вважаю доцільним в ч. 1 ст. 326 КПК слова: «залишає позов без розгляду» замінити на «відмовляє у задоволенні позову», а абз. 5 п. 1 ч. 4 ст. 374 КПК доповнити словами «та цивільного позову».

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
3. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А. Я. Сухарев. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 415 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91.
5. Тертишник В. М. Кримінальний процес. Загальна частина: підручник. Академічне видання. – Київ: Алерта, 2014. – 440 с.
6. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків: Право, 2013. – 824 с.
7. Нор В. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення / Нор В. // Право України. – 2013. – № 11. – С. 32–41.

*Моргун Н. С.,
викладач кафедри
досудового розслідування
Національної академії
внутрішніх справ*

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Відповідно до ч. 1 ст. 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У ч. 6 цієї ж статті Основного Закону держави визначено, що виключно за рішенням суду може бути